Dünyaya Bir Noel Armağanı: Türkiye'nin 1933'te Uluslar Arası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı Kabulü

*Hakan **Uzun***

Hakan UZUN, "Dünyaya Bir Noel Armağanı: Türkiye'nin 1933'te Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı Kabulü" *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi,* Cilt XI, Sayı 2 (Güz 2009), ss. 9-31.

1930'lu yıllarda Türk dış politikasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Barışçı ve aktif bir politika izleyen Türkiye, 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girmiştir. Ancak afyon üretimi ve satışı konusunda Milletler Cemiyeti'nin işbirliği çağrılarına uzun bir süre cevap vermemiş olması, Türkiye'ye karşı başta ABD olmak üzere, Milletler Cemiyeti tarafından yoğun bir baskı politikası uygulanmasına neden olmuştur. Türkiye dünya uyuşturucu kaçakçılığının merkezi olarak görülmeye başlanmıştır. Bir süre sonra Türkiye, uluslararası ilişkilerinde belirleyici bir konuma gelen bu konu hakkında, önleyici bir takım tedbirler almaya başlamıştır. 1933'de ise bütün insanlığa karşı çağdaş ve uygarca bir görevin yerine getirilmesi olarak değerlendirdiği, Uluslararası Afyon Kontrolü Anlaşması'nı kabul etmiştir. Türkiye'nin attığı bu somut adımlar, birçok devlet tarafından büyük bir takdirle karşılanmıştır. Bu gelişmelerin öncüsü olan Atatürk'ün adından da saygıyla söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1933 Uluslar Arası Afyon Kontrolü Anlaşması, Uyuşturucu, Haşhaş, Türkiye'de Afyon Kontrolü, Milletler Cemiyeti.

Hakan UZUN, "A Handsel to the World: Acknowledgement of the International Opium Convention by Turkey in 1933" *KÖK Journal of Social and Strategic Researches*, Vol. XI, Num. 2, (Autumn 2009), pp. 9-31.

Turkish foreign policy experienced significant developments in the 1930s. Turkey, pursuing a pacifistic and active policy, gained admission to the League of Nations in 1932. However, as it long did not response to the calls of League to cooperate on preventing opium production and trade, especially USA and League of Nations embarked on intense pressure policy on Turkey. Turkey started to be seen the center of global drug trafficking. Soon after, Turkey began to take a series of preventive measures about this issue that was being a determinant on its international relations. So Turkey, considering as fulfillment of a modern and civilized duty on behalf of humanity, acknowledged the International Opium Convention in 1933. These concrete steps taken by Turkey were appreciated by many states. Atatürk, as the pioneer of these developments, was cited deferentially too.

Key Words: 1933 The International Opium Control Convention, Opium Controlling in Turkey, Drug, Hashish, The League of Nations.

Giriş

İnsanoğlu tarih boyunca sürekli olarak değişim içinde olmuştur. Çoğu zaman bu bir gelişim olarak da kabul edilmiştir. Gerçekte insanoğlunun teknolojik olarak büyük bir ilerleme kaydettiği ve buna paralel olarak birçok alanda yaşamını eskisine oranla daha da kolaylaştırdığı söylenebilir. Ancak bu durum, bireysel huzur ve mutluluğun artırılması olarak düşünüldüğünde insanoğlunun yaşamında çoğu şeyin değişmediği hatta daha da kötüye gittiği ileri sürülebilir. Çünkü teknolojik olarak keşfedilen her şey bir taraftan insan yaşamına yeni renkler katarken diğer yandan yaşamını kâbusa çeviren bir şekle de dönüşebilmiştir. Araştırmaya konu olan ve afyon (*opium*) olarak bilinen bitkinin insan tarafından keşfi de sonuçları itibariyle modern zamanların kâbusuna nasıl dönüştüğünün de hikâyesidir.. Eskiçağlardan itibaren değişik birçok amaca yönelik olarak kullanılmış olan afyon bitkisinden, yakın çağlarda insanların bir takım sağlık problemini büyük oranda ortadan kaldıracağına inanılan morfin, eroin gibi uyuşturucu maddeler üretilmiştir. Bunlara, mucize ilâçlar denilmiş, yasal ve seri olarak üretilmişler, serbestçe eczanelerde, marketlerde satılmışlardır. İnsanların uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri ilk kez ne zaman kullanmaya başladığı konusunda araştırmacılar tarafından farklı bir takım tarihler verilmesine karşın, bu tür bitkilerin kullanımı milattan önceye kadar gitmektedir. Uyuşturucular, şifalı bir bitki olarak tedavi amacıyla, dinsel ayinlerde, askerlere cesaret vermek için kullanıldıkları gibi tanrısal bir güç taşıdıklarına inanılarak da üretilmişlerdir. Sanayi Devrimi sonrasında ise değişen ekonomik anlayışa paralel olarak bu maddelere olan talep artmış, bunlar birer ticarî mal hâline gelmiştir. (Yener 2006: 23–24; *Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele '99* 2000: 9)

Dünyada 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren önem kazanmış olan afyon[1] üretimi ve ticareti, bütün yüzyıl boyunca İngiltere'nin, Doğu Akdeniz ve Uzakdoğu ile olan ticarî ve politik ilişkilerinin şekillenmesinde etkili olmuş, Hindistan ve Osmanlı devletinde ise üretim ve satış miktarı hızlı bir şekilde gelişme göstermiştir. Hatta 1839'daki İngiltere ile Çin arasındaki savaşın nedeni kaçak afyon ticareti olmuştur.[2] Çünkü o dönemin uluslar arası ticarî malları arasında en kıymetli olanlarından birisi afyondu ve bu ürünün ticaretinden elde edilen kâr İngiltere için oldukça önemliydi (Poroy 1980-1981: 289).

---

[1] Dünyada doğal hâlde bulunabilen uyuşturucu maddelerin en önemlisi afyondur. Gelincikgiller familyasından haşhaş bitkisinin olgunlaşmamış kapsüllerinin çizilmesi ve akan sütün kurutulmasıyla elde edilir. Bu beyaz renkli süt, havayla temas ettiğinde katılaşarak genellikle kahverengine, bazı çeşitlerinde de siyaha döner. Ağrı dindirici ve alışkanlık yaratıcı bir özelliği vardır. Kullananlarda bedenî gevşeme ile ağrı ve üzüntülere karşı ilgisizlik meydana gelmekte, ancak tesiri geçtikten sonra aynı duygular insanı daha da şiddetle sarmakta alışkanlık kaçınılmaz bir durum almaktadır. Afyonun yasal kullanımı tıp alanındaki tüm uygulamaları kapsar. Ancak yasa dışı kullanımı da oldukça yaygındır. Emirdağ (1972: 41–42); *Ana Britannica* (1986: 157).

[2] 'Afyon Savaşı' olarak anılan bu savaş, Çin ile Batı arasındaki ilk çatışmadır. İngiltere halkının ulusal içkisi olan çayın büyük bir bölümü Çin'den geliyordu. Çay ithalatını karşılamak için İngiliz tüccarları, Çin'e gizliden gizliye afyon sokuyorlardı. Ülkede afyon kullanma alışkanlığı başlayınca, hükûmet afyon ticaretini yasaklayarak sıkı tedbirler aldı ve savaşın nedeni de bu oldu. Sander (1993: 199)

Ancak bir süre sonra, afyondan üretilen morfin ve eroin gibi uyuşturucu maddelerin kullanımı insanlık adına korkunç denebilecek sorunlar ortaya çıkarmış, milyonlarca insan bu maddelere bağımlı olmuştur. Hastalıkların tedavisinde kullanılması düşünülerek üretilen bu ürünler, kendi başlarına milyonlarca hasta insan yaratmıştır. Bu maddelerin kullanımı sadece insan sağlığını tehdit etmekle sınırlı kalmamış, kaçakçılık, ahlâki çöküntü vb. toplumsal sorunlara da yol açarak, dünya çapında suç imparatorluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde de dünyanın baş etmesi gereken en önemli sorunlarından birisi olan bu konu, Cumhuriyetin ilk yıllarında da gündemi meşgul etmiş, Türkiye'nin önemli gelir kaynaklarından birisi olmasına karşın, bir süre sonra devletin başını ağrıtan uluslararası bir soruna dönüşmüş, ülkenin ikili ilişkilerinde de belirleyici olmaya başlamıştır. 1933 yılında ise Atatürk'ün doğrudan müdahalesiyle daha da büyümeden çözümlenmiştir.

Türkiye'de ve dünyada uyuşturucu madde üretimi, satışı, kontrolü ve yasa dışı satışı konusunda çok sayıda araştırmanın yapıldığı söylenebilir. Bu araştırmaya konu olan döneme yönelik olarak da kayda değer araştırmalar yapılmıştır. Özellikle belirtilmesi gerekenler arasında Çağrı Erhan'ın *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu* adlı çalışması ile F. Cengiz Erdinç'in *Overdose Türkiye Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar* adlı eseri başta gelmektedir. Erhan çalışmasında, genel çerçeveyi belirlemiş, bu konuda hazırlanmış, en son ve en kapsamlı araştırmayı yapan Erdinç ise genellikle bu çerçeve üzerine kurduğu araştırmasında, Erhan'ın bıraktığı boşlukları doldurmuş ve konuları biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Buna karşın, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nden de yararlanılarak hazırlanan bu eserde, bazı belgelerin kullanılmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bu araştırmada, bulunan yeni belgelerin değerlendirilmesiyle bu konudaki bilgilerin daha da desteklenmesi ve zenginleştirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle de 1933 yılını ilgilendiren konularda, Mısır'ın başlangıçta Türkiye'ye yönelik olarak takındığı olumsuz tutumunun değişmesinin somut işaretlerine, Gazi'yle ilgili olarak dünyada söylenen olumlu sözler ile onun daha da artan itibarına ve Türkiye'nin afyon üretim ve satışı konusunda aldığı önlemlerin ekonomisine getirdiği yükü hafifletmek için yaptığı çalışmalara bağlı olarak verilecek yeni bilgilerle bu konuya katkı sağlanılması düşünülmüştür. Türkiye'nin anti-revizyonist ve barışçı bir dış politika izlediği yıllarda gerçekleşmiş olan bu olayın bu açıdan da önemli olduğu düşünülmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Girişimiyle Uluslar Arası Afyon Kontrolü ve Denetlenmesi

Amerika Birleşik Devletleri'nin başını çektiği (TBMMZB Devre: 4, Cilt: 12, İçtima: 2, 14.01.1933) afyon üretiminin kontrolü ile ilgili olarak ilk uluslararası toplantı, 1 Şubat 1909'da Şanghay'da yapılmıştır. (Booth 1996: 154; Köknel 1976: 326) Toplantıya ABD, Almanya, Avusturya-Macaristan, Çin, Fransa, Hollanda, İngiltere, İtalya, İran, Japonya, Portekiz, Rusya ve Siyam katılmıştır. (Köknel 1976: 326–327) Konferansta, uyuşturucu maddelerin tıbbî ihtiyaçlar dışında üretim, kullanım ve ticaretinin yasaklanması ya da sınırlandırılması tartışılmıştır. Özellikle ABD'nin

savunduğu bu öneri, afyon ticaretinden önemli kazançlar sağlayan devletlerin engellemeleri yüzünden alınan kararlara tam anlamıyla yansıtılamamıştır. Buna karşın toplantıda, afyon içiminin sınırlandırılması, morfin üretimi ve ticaretinin kontrolü gibi temenni niteliği taşıyan kararlar alınmıştır (Erdinç 2004: 31).

Bir süre sonra yine ABD'nin ısrarlı girişimleri ile 1 Aralık 1911'de Lahey'de bir toplantı daha yapılmıştır. Dünyanın belli başlı afyon üreticileri ve işleyicisi olan ABD, Almanya, Avusturya-Macaristan, Çin, Fransa, Hollanda, İngiltere, İran, Japonya, Portekiz ve Siyam bir araya gelmiş ve afyon ticaretinin düzenlenmesi, kaçakçılığın önlenmesi, morfin, eroin gibi türev ürünlerin üretim ve dağıtımının kontrolü gibi konular üzerine bir sözleşme hazırlamışlardır. Ancak sözleşmenin işlerliği için bütün ülkelerin, özellikle de Osmanlı devleti gibi üreticilerin, sözleşmeyi kabul etmesi gerekiyordu. Lahey'de 1912 yılında tamamlanan bu sözleşmenin diğer ülkeler tarafından onaylanması işi ise Hollanda hükûmetine bırakılmıştır. Ancak sözleşme yine bazı ülkelerin ulusal çıkarlarına dokunduğu için istenilen sonuç alınamamıştır. 1913 yılında yapılan II. Lahey Konferansı'na ise 24 ülke katılmıştır. ABD'nin önerileri ile biçimlenen Lahey Anlaşması, afyon ve türevlerinin yasa dışı biçimde yayılmasını engelleyemese de, ülkelerin iç yasalarını da biçimlendiren bir şablon oluşturmuş, kaçakçıların, yasal boşluklardan yararlanıp morfin ve eroin türev maddeler ya da alternatif ilaç adı altında gümrüklerden serbestçe geçirmelerini güçleştirmiştir. Osmanlı devleti bu konferansa katılmış, ancak tüm ısrarlara karşın ekonomik kayba uğrayacağı gerekçesiyle sözleşmeyi imzalayamayacağını açıklamıştır. Bu tavır, sözleşmenin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bu nedenle Hollanda, Mayıs 1914'de yeni bir konferans düzenlemiştir. ABD, Osmanlı devletine baskı yaparak sözleşmenin imzalatılmasını savunmuş, ancak İngiltere'nin önerisiyle sözleşmenin bu hâliyle, Osmanlı devleti ve Sırbistan dışında uygulanmasına karar verilmiştir (Erdinç 2004: 32; Yener 2006: 32–33; Erhan 1996: 54, 62). Sonuçta tüm olumsuzluklarına karşın, Lahey Konferanslarıyla afyon üretimi, ticareti ve kullanımı, sadece Uzakdoğu ülkelerini ilgilendiren bir sorun olmaktan çıkmış, Batı ülkelerinde de artan bir duyarlılıkla ele alınmaya başlanmıştır. Ancak kısa bir süre sonra başlayan I. Dünya Savaşı Lahey Konferanslarında alınan kararların uygulanmasını engellemiş, hatta Almanya ve Fransa birbirlerinin ülkelerine eroin sokmuş, kayıtsız bir şekilde afyon ve morfin ticareti yapmışlardır (Erhan 1996: 54; Köknel 1976: 329).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra uyuşturucu maddelerin yasa dışı satışına karşı alınan tedbirler ise Milletler Cemiyeti bünyesinde ve ABD'nin etkisi ile şekillenmiştir (Yener 2006: s.34). Afyon ve diğer uyuşturucu maddelerin ticaretine ilişkin anlaşmalara uyulup uyulmadığının denetlenmesi yetkisine sahip kılınmış olan Milletler Cemiyeti bünyesinde 15 Aralık 1920'de, *Afyon ve Diğer Uyuşturucu Maddelerin Kaçakçılığı Danışma Komitesi* adıyla sürekli bir organ kurulmuş (Erhan 1996: 55) ve sırasıyla 1925'te I. Cenevre, 1931'de II. Cenevre, 1931'de Bangkok, 1936'da III. Cenevre, 1948'de Paris, 1953'te ABD ve 1988'de de Viyana'da toplantılar yapılmış, buralarda bir takım anlaşmalar kabul edilip imzalanmıştır. Bunların dışında, 1961 ve 1971'de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi yönetiminde uluslararası

toplantılar düzenlenmiş, bu toplantılarda da uyuşturucu maddelerle ilgili olarak bazı anlaşmalar imzalanmıştır (Şahin 2007: 41–44).

ABD, uyuşturucu madde kaçakçılığının önlenmesi konusunda en başından itibaren öncü bir devlet olmuş ve Milletler Cemiyeti'ndeki çalışmaların şeklini ve kapsamını belirlemiştir. İzlediği bu politikanın, Türkiye üzerinde de oldukça büyük bir etkisi olduğu düşünüldüğünde, ABD'yi bu meselede öncü devlet hâline getiren nedenlere de değinmek yerinde olur. Gerçekte ABD'nin bu konudaki hassasiyetinin asıl kaynağı ülke içinde yaşanan gelişmelerdir. Toplumda uyuşturucu kullanımının artmasına paralel olarak, bu konuya yönelik ilgi de artmış ve bu maddenin kullanımının vereceği toplumsal zararlarının önlenmesi için hükûmet üzerinde ciddî bir kamuoyu baskısı oluşmuştur.

ABD'de, afyondan elde edilen morfinin dikkat çekici bir anlamda tüketilmeye başlanması İç Savaş döneminde olmuştur. Savaşta yaralananların ağrılarını gidermek ve ameliyat sırasında hastayı uyutmak için morfin[3] kullanmak oldukça yaygınlaşmış ve bunun kişide alışkanlığa dönüşebileceği anlaşılamamıştır. İlk kez anlaşıldığı zamanlarda da ortaya çıkaracağı sorunlar tam anlamıyla kavranamadığından, önlem alınması yerine büyük bir hoşgörüyle bakılmıştır. Diğer yandan zamanla ülkede, afyon içilen yerlerin sayısı artmış, kokain ve *marijuana*[4] vb. uyuşturucu maddeler de rahatça alınıp satılabilmiş, afyon ve kokain ilaçların, tıbbî şurupların hatta Coca Cola'nın imalâtında istenilen miktarlarda kullanılmıştır. Doktorlarda, kullanılmasında hiçbir sakınca görmedikleri morfini hastalarına sıkça vermişlerdir (Erhan 1996: 41–42). 1898'den itibaren ise tüm Avrupa ve Amerika'da yeni bir uyuşturucu madde yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Alman Bayer firması *diasetilmorfini*[5] piyasaya sürmüş ve bu ürün en çok ABD'de tutulmuştur. Başlangıçta sağlık alanında yapılmış en büyük buluşlardan biri olarak duyurulmuştur. Eczanelerde, marketlerde kolayca bulunabilen eroin, gazete ilânlarıyla serbestçe satılmış, bu maddenin de morfinde olduğu gibi alışkanlık yapmayacağı düşünülmüştür. Kısa sürede Amerikalı gençlerin bir numaralı keyif verici maddesi hâline gelen eroin, sanat çevrelerinde de esini tahrik eden bir kaynak olarak tanımlanmış ve afyon ile morfin gibi bir kült olmuştur. Ancak içinde bazı saygın isimlerin de bulunduğu (Erdinç 2004: 23–27; Erhan 1996: 43) her dört yüz Amerikalıdan birisi afyon,

---

[3] 1817'de Hannoverli farmakolog Friedrich Helm Sertusner'in morfini bulmasından sonra bu madde tıp alanında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Özellikle 1865 Amerikan İç Savaşı'nda, 1860 Prusya-Avusturya Savaşı'nda, 1870–1871 Fransa-Almanya Savaşı'nda yaralı askerlerin ağrılarını dindirmek amacıyla morfin kullanılmış, askerlerin tedavileri sonunda yoksunluk krizi geçirmeleri üzerine bu durum asker hastalığı olarak adlandırılmıştır. Ancak 1879 yılında yapılan araştırma sonucu bu durum 'morfinmani sendromu' (morfin kullanma hastalığı, 'morfinman' ise morfin kullanıcısı, kullananı karşılar.) olarak tanımlanmıştır. Askerlerin terhisinden sonra sivil hayatta morfinden övgüyle söz etmeleri üzerine Avrupa'nın büyük şehirlerinde zengin tabakaya mensup olan kişiler arasında rağbet görmeye başlamıştır (*Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele* 2000: 2)

[4] Batı dillerinde 'cannabis' olarak da adlandırılır, kendirden elde edilen bir esrardır. Türkçede 'marihuana', 'kannabis', 'haşiş', 'esrarotu' olarak da adlandırılır.

[5] *Diacetylmorphine-INN* ve/veya *diamorphine-BAN*, *heroine* olarak Batı dillerinde bilinir, Türkçede *eroin* olarak adlandırılır.

eroin ya da bunlara benzer uyuşturucu madde kullanır bir duruma gelmiş ve bağımlı sayısı hızla artmaya başlamıştır (Köknel 1976: 356). Bu tablo, toplumda afyon ve morfinin masum ürünler olmadığı ve bunların kullanımının bütün ülkeyi tehdit eder bir durum yarattığı konusunda endişeye yol açmıştır. Böylece uyuşturucunun yasaklanması konusunda hükûmet üzerinde yoğun bir kamuoyu baskısı oluşmaya başlamıştır (Erhan 1996: 43).

ABD'de afyon kullanımına karşı ilk yasaklama kararı, 1875'de San Francisco'da yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ABD kamuoyunun da baskıları sonucunda 1906, 1909, 1914, 1922, 1924 ve 1937'te bir takım yasal düzenlemelere gidilmiş ve sonuçta ABD'ye uyuşturucu madde sokulması yasaklanarak, uyuşturucu bağımlıları da yardıma muhtaç kişiler olarak değil, yasalara uymayan suçlular olarak görülmeye ve cezalandırılmaya başlanmışlardır. ABD'nin iç hukukunda uyuşturucu kullanımına ve ticaretine karşı alınan bu sert önlemler, ileriki yıllarda ülkenin uyuşturucu maddelere karşı oluşturduğu uluslararası politikasının da temel çıkış noktalarını oluşturmuştur. ABD'nin ülkesi içindeki kararlı tutumu, afyon üreten ve ticaretini yapan ülkelere karşı da ısrarcı ve sert bir tutuma dönüşmüştür (Erhan 1996: 44–47; Erdinç 2004: 28–31).

ABD'nin yıllarca süren mücadelesinin sonunda, bu sorunu kökten çözmek üzere benimsediği yöntem ise sorunu kaynağında çözmek anlayışına uygun bir biçimde, uyuşturucu madde üretiminde kullanılan hammadde üreten ülkelerin yönetimleriyle temasa geçerek, buralarda yapılan üretimin azaltılmasını sağlamaya çalışmak olmuştur. Üretimin sadece bilimsel ve tıbbî ihtiyaçlar düzeyine indirilmesi amaçlanmıştır (Erhan 1996: 59–60). Dolayısıyla uyuşturucu maddelerin üretimi ve satışı konusunda, 1923'ten itibaren Türkiye üzerinde kurulan ABD baskısı bu anlayışa dayanmaktadır. ABD, önemli miktarda ve oldukça kaliteli afyon üreticisi olan Türkiye üzerinde baskı kurarak, üretimi bu tür bir ihtiyaçla sınırlamak ve böylelikle uyuşturucu kaçakçılığını önlemek istemiştir.

Türkiye'nin 'Afyonculuk Belası'na karşı Siyaseti ve ABD ile İlişkileri

19. yüzyılda gitgide yabancı sermaye karşında bağımlı bir noktaya gelen Türkiye ekonomisinde afyon üretimi ve ihracatının ekonomik olarak önemli bir yer tuttuğu malumdur. Afyon ticaretinin çok kârlı bir iş olacağını anlayan Osmanlı devleti de bu işle ilgili olarak bir devlet tekeli kurmak için girişimlerde bulunmuş ve 1828'de ülkede üretilen tüm afyon devlet tekeli altına alınmıştır. Bu sistem, çiftçilerden afyon satın alımı hakkını sadece devlet temsilcilerine ve onun adına hareket etmeye yetkili tüccarlara vermiş ve bundan sonra da zaman zaman çıkarılan fermânlarla afyon üretim ve satışının kontrol ve denetimi sağlanmaya çalışılmıştır (Poroy 1980-1981: 290, 304–313). Fakat bu durum fazla uzun sürmemiş ve İngiltere'nin baskıları karşısında 19 Ağustos 1838'de İngiltere'yle imzalanan Balta Limanı Ticaret Anlaş-

ması'nın[6] 2. maddesiyle Osmanlı devletindeki tekellerin kaldırılmasına paralel olarak, afyon üzerindeki devlet tekeli de kalkmıştır (Poroy 1980-1981: 290, 304–313). Osmanlı devletinin temel ihraç malları arasında yer almış olan afyon, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında, üzüm, incir ve zeytinyağından sonra en fazla gelir sağlanan ihraç ürünlerinden birisi olmuş, ihracatta fındık, pamuk, arpa gibi tarım ürünleri afyondan sonra gelmiştir (Shaw-Shaw 1994: 291).

Afyonun ülke tarım ve ihracatındaki önemi Cumhuriyet döneminde de devam etmiş ve tek parti döneminde başta İngiltere, ABD, Fransa, İtalya, İsviçre, Almanya, Macaristan, Çekoslovakya, İsveç, Hollanda, Yunanistan, Batı Afrika, İspanya, Arjantin, Norveç ve Finlandiya'ya ihraç edilmiştir (Doğukan 1949: 51). Dünyada en büyük afyon üreticisi Çin olmasına karşın, Çin'in kendi ihtiyaçları nedeniyle ihracatı olmadığından, 1928–1937 yılları arasındaki on yıllık dönemde ürettiği afyonun kalitesi nedeniyle Türkiye ortalama dünya afyon ihracatının % 34.03'nü karşılamış ve afyon ihracatında dünyada birinci sırada yer almıştır (İncekara 1949: 27–31, 29–30). 1933 yılı itibariyle ülke içinde elde edilen kazanç açısından düşünüldüğünde de tütün, üzüm, pamuk ve fındıktan sonra gelen en önemli ihraç ürünü afyon olmuştur. Afyon'un Türkiye'de başlıca ekim alanları Afyon, Kütahya, Eskişehir, Malatya, Isparta, Burdur, Amasya, Şebinkarahisar, Tokat, Balıkesir, İzmir, Bilecik, Bursa, Denizli, Eşme, Aydın ve Demirci'dir (TBMMZC Devre: 4, Cilt: 15, İçtima: 2, 31.05.1933) Bölge olarak bir tasnife gidildiğinde ise 1933 yılına kadar, İzmir-Aydın-Manisa, Karahisar, Kütahya, Eskişehir Konya, Kırklareli-Edirne-Tekirdağ bölgelerinde yoğun bir şekilde ekildiği söylenebilir (Erhan 1996: 37). Bu verilere bakıldığında, oldukça geniş denebilecek bir coğrafyada ekilen afyonun Türk ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı ve yüz binlerce Türk köylüsünün de tek geçim kaynağı olduğu görülmektedir.

Bunun dışında, 1925'de Cenevre Sözleşmesi'yle birlikte Avrupa'daki afyon işleyen büyük fabrikaların tıbbî gereksinim dışında üretimlerinin kısıtlanması üzerine, bu Sözleşmeyi kabul etmemiş olan Türkiye, dünyanın en kaliteli afyonunu yetiştirmesinden dolayı da ön plana çıkmış ve bir süre sonra afyonu işleyerek satmak imkânına da kavuşmuştur (Erdinç 2004: 54). 1926'da Japon işadamları, uzun yıllar süren ağır ve yorucu savaşların da etkisiyle ekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşayan ve dış ticaret açığı önemli ölçüde artmış olan Türkiye'den devlet denetiminde ham afyonun işleneceği bir alkaloid laboratuarı kurmak için izin istemişlerdir. Ülkenin o günkü koşulları içinde, bu yatırımın önemli bir gelir kaynağı olacağı düşünüldüğünden gerekli izin verilmiştir. Taksim'de kurulan bu laboratuardan sonra Fransızlar Çengelköy'de, İtalyan Taranto ailesi de Eyüp'te birer laboratuar açmıştır (Erhan 1996: 39–40; Erdinç 2004: 55). [7]

---

[6] Balta Limanı Ticaret Anlaşması ile Osmanlı devletinin gümrük duvarları indirilmiş ve devletin yarısömürge haline gelme süreci başlamıştır. Sözleşme ile Osmanlı devleti, zaten zayıf olan sanayisi Avrupa rekabeti karşısında savunmasız durumda bırakılmıştır. Sander (1993: 222)

[7] Orıental Products Company, Japon sermayesiyle, Taksim'de kurulmuştur. Kapatıldıktan sonra, makinelerin bir kısmı Türk Eczacıları Laboratuarı T.A.Ş. tarafından satın alınmıştır. Sütlüpınar (1999:133)

Türkiye'de afyonun ihracatı elbette yasal yollardan yapılmıştır. 30'lu yılların Türkiyesi'nde uyuşturucu kullanımı ve satışı da yaygın olmadığı hemen belirtilmelidir. Öte yandan esrar dışında kalan uyuşturucu kullanımı ve satışı konusunda sıkı bir denetim mekanizması kurulmamıştır (BCA 030.10/178.230.1, 1931). Osmanlı devletinde padişahların koyduğu yasaklar dışında (Tuncer 2007: 48) esrarla ilgili olarak ilk yasal düzenleme 1876'da yapılmış ve bu yasa 1931 yılı itibariyle Cumhuriyet döneminde de aynı şekilde kullanılmıştır. Afyon ve morfin gibi uyuşturucu maddelerin tıp alanındaki ihtiyaçlar dışında kullanımını yasaklayan ilk önlemler de yine Osmanlı döneminde alınmış, 1916'da kokainin ithali yasaklanmış, 1917'de de bir takım cezaî hükümler uygulanmaya başlanmıştır. Bunun dışında Osmanlı devleti, uluslararası alanda başlamış olan afyon üretiminin kontrolü ile ilgili olarak yapılan çalışmalara da, 1913'den itibaren katılmış, (Erdinç 2004: 32) ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkmış olması, dünyada bu konunun ertelenmesine neden olmuştur. Daha sonra Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın 100. maddesiyle bu çalışmalar sırasında hazırlanmış olan sözleşme ve anlaşmaları kabul edeceğini belirtmiştir.[8] Bundan dolayı da 22 Nisan 1925'te afyon ile kokainin tıp alanındaki ihtiyaçlar dışında kullanımını yasaklayan yasal düzenlemelerde gitmiş ve Türk Ceza Kanunu'na bu konuyla ilgili olarak 6 madde daha eklemiştir. 15 Aralık 1928'de de Meclis'ten uyuşturucu maddelerin üretim şekli ile denetlenmesi hakkında bir yasa çıkarmıştır (BCA 030.10/178.230.1, 1931). Sonraki yıllarda ise başlangıçta ilgisiz bir tavır sergilediği afyon üretiminin kontrolü ile ilgili olarak yapılan uluslararası çalışmalara katılmaya başlamış, Milletler Cemiyeti veya bazı devletler tarafından bu konuyla ilgili olarak düzenlenen hemen hemen her uluslararası toplantıya birer temsilci göndermiştir (BCA 030.18./12.49.9, 1930; BCA 030.18./14.64.15, 1930; BCA 030.18./17.3.18, 1931; BCA 030.18./21.47.20, 1931; BCA 030.18./27.26.12, 1932). Ancak Türkiye'nin, yukarıda da belirtildiği gibi her ne kadar verdiği sözler ve yaptığı faaliyetlerle uyuşturucunun kontrolü konusunda dünyaya aktif bir politika izlediğini göstermek istemişse de bu konuda diğer devletleri tam olarak inandırdığını söylemek güçtür. Nitekim bu yöndeki siyaseti ilgili toplantılarda alınan kararların uygulanmasına dair somut bir isteksizliktir öyle ki Lozan Barış Antlaşması'nda 1912 Lahey Afyon Sözleşmesi ve 1914 ek protokolünü onaylayacağı konusunda verdiği taahhüdünü de yerine getirmemiştir. Bu mesele hakkındaki bir yorum, söz konusu taahhüdünü yerine getirmemesinin sebebini aslında en başından Lozan'da bu sözleşmeye taraf olmak istemediği görüşüyle açıklamaktadır (Erhan 1996: 63). Anlaşılan o ki Türkiye'nin başlangıçta izlediği siyaset sessizliğe gömülüp, kayıtsız bir tutum sergilemek

---

Tektaş Eczaî Tıbbıye ve Kimyeviye T.A.Ş. ise Fransız sermayesiyle Kuzguncuk'ta kurulmuştur. Sütlüpınar (1999: 134) Nisim Taranto ailesince İtalyan yatırımı Etkim (Eyüp Afyon Fabrikası) fabrikası ise Eyüp Bahariye'de kurulmuştur. Kapatıldıktan sonra fabrikada kullanılan aletlerin tümü hurdacıya satılmıştır. Sütlüpınar (1999: 133)

[8] Lozan Barış Antlaşması'nın ilgisi maddesi şu şekildedir; Madde 100: "*Türkiye, aşağıda belirtilen Sözleşmelere ya da Anlaşmalara katılmağı ya da bunları onaylamağı yükümlenir:...9. Afyon konusunda La Haye'de 23 Ocak 1912 tarihinde imzalanmış sözleşme ve 1914 tarihli ek Protokol...*" *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler* (1993: 37)

olmuştur. Kendisine, ABD ve Milletler Cemiyeti tarafından bu konuda yapılan konferanslara katılması yönündeki ısrarlı isteklere yanıt vermemiş, Cenevre'de ikincisi yapılan toplantıya katıldığında da 19 Şubat 1925'te imzalanan Cenevre Afyon Sözleşmesi'ne taraf olmayacağını belirtmiştir. Ancak Türkiye'nin bu davranışları üzerindeki Sözleşmeye taraf devletlerin baskılarını azaltmamış aksine daha etkili yollardan baskı yapılması arayışlarını artırmıştır. Nitekim 1930'da katılmak durumunda kaldığı Londra Konferansı'ndan (BCA 030.18/14.64.65, 1930) sonra afyon meselesi gündemine belirgin bir şekilde yerleşmiştir. Görüşmeler sırasında Türk heyeti, Türkiye'ye dünya afyon üretiminin %60'ı oranında kota ayrılmasını istemiş ve bu isteğini desteklemek için de 1930 yılının ilk yarısında yapılan ihracat rakamlarını örnek olarak göstermiştir. Bu rakamlar açıklandığında ise Türkiye'nin kayıt dışı altı tonluk ihracat yaptığı anlaşılmış ve Londra'da Türkiye'ye karşı büyük bir tepki doğmuştur. Çünkü bu durum göstermişti ki, kayıt dışı olan bu üretim, Türkiye'deki fabrikalardan Avrupa'daki kaçakçılara satılmıştı (Erdinç 2004: 88).

1930'lu yıllarda, ABD'de de Türkiye aleyhtarı kampanyalar hızlı bir artış göstermiştir. Basında ülkeye giren yasa dışı uyuşturucunun çoğunlukla Türkiye kaynaklı olduğu yolunda yayınlar yapılmaya başlanmış ve bir yasa tasarısı hazırlanarak Türk mallarına boykot çağrısı yapılmıştır (Erdinç 2004: 48–50, 89; Erhan 1996: 64–66, 70). 1930'da New York'ta arkasında Türklerin bulunduğu büyük miktarda kaçak malın yakalanması ise Amerikan kamuoyunu deyim yerindeyse ayaklandırmış, Amerikan gazeteleri olayı, 'Türkiye Problemimiz' başlığıyla vermiş ve Türkiye'yi yasa dışı uyuşturucu madde üretiminin ve ticaretinin merkezi konumuna yerleştirmiştir. Gazetelerde, Türkiye'nin Lahey ve Cenevre Sözleşmelerini imzalamamış olması da 'uygar dünyanın dışında kalan bir davranış' olarak altı çizilerek vurgulanmıştır. Bu tür yayınlar, 'Uyuşturucunun kaynağı Türkiye' tezinin Amerikan kamuoyunun hafızasına yıllar boyu değişmeyecek bir şekilde kazınmasına yol açmıştır (Erdinç 2004: 88–89).

Ardı ardına yaşanan bu olaylar, dünyada Türkiye'ye karşı olumsuz bir havanın oluşmasının nedenidir bir bakıma. Ancak sanıldığının aksine, Türkiye bu konuya tamamen duyarsız kalmamış ve insanlığın uyuşturucudan korunması gerektiğine inanmıştır. Uzun bir süre sessiz kalıp, somut bir adım atamamasının en başta gelen nedeni ise afyon ekiminin ülke tarımında ve ticaretinde önemli bir yere sahip olmasıyla ilgilidir. Uyuşturucu ticaretinin önlenmesi konusunda atılacak adımların çiftçilere zarar vereceği endişesi Türkiye'yi yıllarca engellemiştir. 1931'de uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi için Milletler Cemiyeti'nin Cenevre'de yapacağı toplantıda, Türkiye'yi temsil etmekle görevlendirilmiş olan Cenevre Konsolosu Şevket Fuat Beye, hükûmetin Türkiye'nin takip ettiği siyasete dair sözleri, bu düşünceyi doğrular niteliktedir. "*...Ziraatimizin mühim bir şubesi olan Afyon ziraatini korumak, fakat insaniyeti afyonculuk belâsından kurtarmak için sepkeden Beynelmilel mesaîye de yabancı kalmamak. Ziraaatimizi himaye ve müdafaa etmek şartile Beynelmilel tahdit esasatına muhalif değiliz...*" (BCA 030.10/180.243.7, 1931). Ayrıca kapitülasyonlardan ve Düyun-u Umumiye yönetiminden çok çekmiş ve tasfiyesi için büyük çaba

harcamış olan Türkiye, herhangi bir konuda uluslar arası denetimi kabul etmek istememektedir. Ülkesinin bağımsızlığı konusunda büyük bir hassasiyete sahip olan Türkiye'nin, çekimser bir tutum izlemesinde, bu önceliğinin de etkisinin olduğu düşünülebilir (Erdinç 2004: 48).

Afyon üretiminin uluslar arası kontrol ve denetimi meselesini kendi tarım siyaseti noktasında değerlendiren Türkiye'nin izlediği bu taraf politika kendisi açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuş, sürekli olarak dünyaya karşı kendini savunmak zorunda kalmıştır. Nitekim ülke üzerinde özellikle de 1930-1932 yılları arasında başta ABD olmak üzere yavaş yavaş ağırlığını hissettiren bir uyarı ve kontrol mekanizması kurulmuş; Milletler Cemiyeti'ne Türkiye'yle ilgili olarak şikâyette bulunan devletlerin sayısı artmıştır.

ABD, Türkiye üzerinde yürütülen baskı politikasının da en önde gelen devletlerinden birisi olmuştur. ABD'de, uyuşturucuyla mücadele etmek amacıyla kurulmuş olan birçok dernek oldukça ciddî bir takım çalışmalarda bulunmuş ve tüm önlemlere karşın afyonun İstanbul'dan posta yoluyla ABD'ye getirildiğini belirlemişlerdir.[9] Bunun üzerine, ABD'de Türkiye'ye yönelik olarak bir takım önlemler alınması için çalışmalar başlatılmış, Amerikan Kongresi'ne, sadece Türkiye'den gönderilen postaların açılması konusunda bir önerge verilmiştir (BCA. 030.10/267.801.13, 1930). Ayrıca 1930'da verilen bir başka önerge ile de Türkiye'nin ekonomik olarak sıkıntıya düşürülmesi hedeflenmiştir (BCA. 030.10/267.801.21, 1932; BCA. 030.18./28.32.20, 1932). Bu önergeler, resmen kabul edilmemekle birlikte fiilen uygulanmıştır. Türkiye'den, ABD'ye gelen gemiler ve mallar çok sıkı bir denetimden geçirilmiş, günlerce gümrükte bekletilmiştir. İngiltere, Almanya ve Fransa'dan da destek bulan, Türkiye'ye yönelik bu tür uygulamaların, elde somut bir kanıt olmamasına karşın, ülke ekonomisi üzerinde olumsuz bir etki yarattığı düşünülebilir (Erdinç 2004: 90). Ayrıca belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, bu önergeler, Amerikan Senatosu'nda kabul edilmemesine karşın, her an kabul edilecekmiş gibi bir psikolojik baskı unsuru olarak yıllarca gündemde tutulmuştur.

ABD'nin Türkiye'nin tutumundan duyduğu rahatsızlığı, Türkiye'nin ilk ABD büyükelçisi Joseph C. Grew'in hatıralarında da görmek mümkündür. Grew, Türkiye'deki görevinin sona ermesi üzerine, veda ziyaretlerini yaptığı sırada görüştüğü Dışişleri Bakan Vekili Şükrü Kaya'ya, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin sağlam bir temele oturduğunu vurguladıktan sonra, Türkiye ile ABD arasında devam eden uyuşturucu kaçakçılığının bu ilişkiye zarar vereceğine inandığını belirtmiştir. Ancak umutsuzluğa da düşmemiş ve Türk Devleti'nin bu sorunu her iki ülkenin de yararına olabilecek bir şekilde çözümleyeceğine inandığını söylemiştir (Grew 2002: 255–256).

Türkiye'ye karşı tepkiler ve alınan önlemler sadece Batılı ülkelerle sınırlı kalmamıştır. Ülkesinde ciddî anlamda bir afyon bağımlılığı sorunu yaşanan Mısır da

[9] Dünyadaki birçok devlet uyuşturucu maddelerin satışına karşı yasal tedbirler almasına karşın, imalatçılar bu engelleri posta siparişi satışları ile aşmışlardır. Bkz. Yener (2007: 33).

Türkiye'ye tepki gösteren ülkeler içinde yer almıştır. (Erdinç 2004: 47–48) Mısır'daki yetkili makamlar tarafından, ülkeye gelen uyuşturucu maddenin çok büyük bir kısmının Türkiye'den geldiğinin duyurulması üzerine, burada da Türkiye'ye karşı olumsuz bir hava oluşmuştur. Kahire Elçisi Muhittin Paşa'nın bildirdiğine göre, Mısır'da 1930 yılının Aralık ayında, haftalık olarak çıkan mizah gazetesi *El-Keşkul* ile *El-Ehram* gazetesinde, Türkiye aleyhinde hakarete varan yazılar ve karikatürler yayımlanmış, bu tür hakaretler meselâ *"...baş sahifede Cumhurumuz Gazi hazretlerini ellerinde içi afyon dolu bir çanta bulunduğu halde etrafa para mukabilinde afyon satar bir vaziyette gösteren millî izzeti nefsimizi çok rencide gayet çirkin ve küstahâne bir karikatür neşretmekte ve altına da aynen: "Ey Gazi hazretleri, bütün bu mükeyyifatla beraber dininiz İslâm dini mi kalacaktır" sualine müşarünileyh hazretlerinin "Budalalar, bizim dinimiz paradır" cevabını verdiği yazılı bulunmaktadır"* şeklinde Gazi'nin kişiliğine dil uzatılmasına kadar varmıştır (BCA 030.10/180.243.8, 1931).

Dünya kamuoyunda Türkiye'ye karşı oluşan bu tepkiler üzerine, Türkiye, uyuşturucu maddelerin satışı ve ihracı konusunda 15 Şubat 1931'de bir kararnâme yayımlamış ve bazı düzenlemelere gitmiştir. Buna göre, ülke içinde uyuşturucu maddelerin satışı konusunda daha sıkı bir denetim mekanizması oluşturulmaya çalışılırken, bu tür maddelerin ihraç olunacağı ülkelerden de ithal lisansı alınması zorunluluğu getirilmiştir. Böylelikle İstanbul'daki fabrikaların çalışmaları da oldukça sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır (BCA. 030.10/178.230.1, 1931). Ancak artan baskılar sonucu fabrikalar bir süre sonra geçici olarak kapatılmışlardır (BCA. 030.10/180.243.11, 1931; Erdinç 2004: 98 vd.). Yapılan bu yeni düzenlemeler, Hollanda, Almanya gibi devletler ile özellikle Mısır'da büyük bir ilgi ve takdirle karşılanmış ve kendi ulusal gazetelerinde Türkiye'nin yaptığı çalışmaları öven yazılar çıkmıştır. (BCA. 030.10/180.243.18, 1931; BCA. 030.10/180.243.11, 1931; BCA. 030.10/178.230.3, 1931; BCA. 030.10/180.243.12, 1931; BCA. 030.10/180.243.17; BCA. 030.10/178.230.2, 1931; BCA. 030.10/180.244.1, 1931).

Türkiye'nin 1933'te Afyon Yasası'nı Kabulü

Türkiye'nin uluslar arası yasa dışı uyuşturucu ticaretini önlemek amacıyla aldığı kararlar ancak kısa bir süre için diğer devletleri yatıştırabilmiş, üzerindeki baskıların tamamen ortadan kaldırılması için yeterli olmamıştır. Hatta Milletler Cemiyeti'nin, yasa dışı uyuşturucu maddeler ticaretine ait son raporunda, suçlu bir ülke olarak gösterilmiştir. (BCA. 030.18/28.32.20, 1932; Goloğlu 2009: 88) Bu karar, ülkede rahatsızlık yaratmış ve konunun, Türkiye'nin dış ilişkileri açısından oldukça tehlikeli denilebilecek bir durum almaya başladığı anlaşılmıştır. 1932'de Hariciye Vekâleti'nden gönderilen bir yazıda da benzer endişeler dile getirilmiş ve Türkiye'nin dünya uyuşturucu madde kaçakçılığının bir merkezi olarak görülmesinin, aleyhinde propagandalar yapılmasına yol açtığı belirtilerek, 1925 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin kabul edilmesi gerektiği, aksi takdirde bir takım yaptırımlarla karşılaşılabileceği ve ekonominin bundan olumsuz olarak etkileneceği belirtilmiştir. Bunun üzeri-

ne hükûmet, 27 Nisan 1932'de yapılan İcra Vekilleri Heyetini toplayarak 1925 Cenevre Sözleşmesi'nin onaylanması gerektiği konusunda gizli bir karar almıştır:

> " ...memleketimizin uyuşturucu maddeler kaçakcılığına bir merkez teşkil ettiği hakkında umumi bir zihap husulüne ve aleyhimizde propagandalar yapılmasına sebebiyet vermiş olduğundan bunlara nihayet vermek için konferans celsesi aleniyesinde iltihak edileceğini heyeti murahhasamız vasıtasiyle beyan ettiğimiz ve esasen bilfiil bütün ahkâmına ittiba etmekte olduğumuz 1925 Cenevre Mukavelenâmesini tasdik etmek en müessir bir çare olacağı bildirilmiş ve son günlerde bu mukaveleyi imza etmeyen devletler muvaridatına şiddetli bir kontrol vaz'ı hakkında Amerika mebusanına Nevyork Mebusu Laguardiya tarafından bir takrir verilmiş olması memleketimiz iktisadiyatı için fevkalade, zararlı neticeler vermesi muhtemel bir hadise teşkil etmekte ve bu sebep te mukaveleye iltihakımızı zarurî kılmakta olmasına binaen memleketimize karşı mütemadiyen ve bir sistem dahilinde tevcih edilen bu isnat dalgalarına set çekebilecek yegâne vasıta olan bahse mevzu mukavelename ve protokolun/tasdiki muamelesinin ifası için bir karar ittihazı teklif edilmiştir. Keyfiyet İcra Vekilleri Heyetinin 27/4/932 tarihli içtimaında görüşülerek teklif veçhiyle zikredilen mukavele ve protokolun tasdiki muamelesinin ifasına tevessül edilmesi tasvip ve kabul olunmuştur 27/4/932" (BCA. 030.18/28.32.20, 1932)

22 Aralık 1932 günü itibariyle de Atatürk, konuyla doğrudan ilgilenmeye başlamıştır. Öncelikle Milletler Cemiyeti'nin son raporunu okumuş, daha sonra da İstanbul'da uyuşturucudan dolayı tutuklananların listesini incelemiştir. Türkiye'nin uyuşturucu madde kaçakçılığının bir merkezi olduğu ve adının yasa dışı uyuşturucu ile birlikte anılmasının ülkenin itibarını zedeleyen hatta devlet için bir tehdit haline geldiğini fark eden Atatürk (Sherrill 1934: 91) bu konuyu tartışılması için 25 Aralık 1932 günü yine İcra Vekilleri Heyeti'nin gündemine taşımıştır.[10] Oldukça uzun süren toplantıda, (*Akşam*, 26 Kanunuevvel 1932, *Milliyet,* 26 Kânunuevvel 1932) bir takım prensip kararları alınmış ve bunlar bütün dünyaya duyurulmuştur. Bu kararlar şunlardır:

> "1. 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Uluslararası Uzlaşmaları'na katılma
>
> 2. İstanbul'da kapatılmış olan özel üç ecza fabrikasının bir daha açılmaması, uyuşturucu maddelerin sebep olduğu kötülüklerin önünü almak için en köklü tedbir olarak ticaret amacı olmaksızın sadece fennî ihtiyaçları karşılamak üzere uluslararası bir fabrikanın kurulması, bu fabrikanın kurulmasına kadar dünya afyon ihtiyacını karşılamak için Türkiye'nin memleket içinde bir fabrika kurup üretimi tekel altına alması
>
> 3. Ham afyonun dış ticaretinin, ticaret şirketlerinden kurulacak bir örgüte verilmesi

[10] Bu durum basına şöyle yansımıştır: "*Evvelki günkü Vekiller Heyeti toplantısı gece geç vakte kadar sürmüştür. Vekiller heyeti dün saat on dörtte Gazi Hazretleri'nin riyasetinde toplanmıştır. Toplantı altı buçuk saat devam etmiştir. Toplantıda uyuşturucu maddelerin takibi, uyuşturucu maddelerle alakadar olan sıhhi, iktisadi, zirai meseleler incelenmiştir. Gerek bütün insanlık ve gerek milletin menfaati için uyuşturucu maddeler ve diğer meseleler için bir program yapılmıştır. Bu program projesi bütün teferruatıyla fırkada konuşulduktan sonra Büyük Millet Meclisi'ne gönderilecektir.*" (*Akşam*, 26 Kânunuevvel 1932); "*İcra vekilleri heyeti reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin yüksek reisliğinde toplandı. Uyuşturucu maddelerin takibi vaziyetini ve buna ilişkili olan sıhhî, iktisadî ve ziraî meseleleri tanzim etmeğe karar verdi. Mesele evvelâ C.H.Fırkasında bütün teferruatı ile müzakere olunacak ve neticeleri büyük millet meclisinin takdir ve tasvibine arzedilecektir*" (*Vakit, Milliyet* 26 Kânunuevvel 1932)

4. Haşhaş ekiminin izne bağlanması, böylece afyon üretiminin sınırlandırılması, ancak meşru ticarete ve devlet fabrikasının dünya ihtiyacını karşılamasına yetecek kadar üretilmesinin sağlanması

5. Esrar denen uyuşturucu madde yapımında kullanılan Hint Kenevirinin Türkiye'de kontrolsüz üretiminin kesinlikle yasaklanması

6. Uyuşturucu maddelerin kaçakçıları ile bu maddeleri meşruluk dışı yapanların yargılanmalarına mahsus İhtisas (Uzmanlık) Mahkemeleri kurulması ve bu gibilere özel cezalar verilmesi

7. Böyle bir programın uygulanması ile, millete olduğu kadar, bütün insanlığa karşı da çağdaş ve uygarca bir görev yapılması." (Goloğlu 2009: 89; Sherrill 1934: 90; Akşam, 26 Kânunuevvel 1932)[11]

Gerçekte hükûmetin, bu konuda uzun bir süredir yürüttüğü siyasetin ve Nisan 1932'de almış olduğu kararın bir sonucu olarak değerlendirilebilecek olan bu açıklamalar, ertesi günü CHF yetkili kurulu tarafından kendi aralarında tartışıldıktan sonra 27 Aralık 1932'de oybirliği ile onaylanmış ve "*...Büyük insani ve hissi meselenin hallinde Reisicumhur ve umumî reisimiz Gazi Mustafa Kemal Hz. nin bizzat büyük ehemmiyet vererek yüksek alâka göstermiş olmalarını şükranla kaydederiz*" denilerek, alınan prensip kararlarının yasalaşması için Meclis'e gönderilmesi kararlaştırmıştır (*Akşam* 28 Kanunuevvel 1932*, Vakit,* 28 Kanunuevvel 1932, *Milliyet,* 28 Kânunuevvel 1932). Görüşülmek üzere TBMM'ye gönderilen bu kararlar, 14 Ocak 1933'de hiçbir tartışma ve görüşme konusu yapılmadan, olduğu gibi kabul edilip *La Haye ve Cenevre Afyon Mukavelenâme ve Protokollerinin Tasdikine dair Kanun* adıyla yasalaştırılmış (TBMMZC Devre: 4, Cilt: 12, İçtima: 2, 14.01.1933) ve anlaşmayı hükûmet adına imzalamakla La Haye Maslahatgüzarı Osman Nuri Bey görevlendirilmiştir (BCA. 030.18/35.29.18, 1933). Türkiye'nin böyle bir düzenlemeyi hangi nedenlerle yaptığı ise yasanın gerekçesinde belirtilmiştir. Burada, ABD'de Türkiye aleyhine yürütülen propagandalardan ve Türkiye'nin yasa dışı uyuşturucu ticaretinin merkezi olarak görülmesinin dış ilişkilerinde ortaya çıkaracağı sıkıntılardan söz edilmiştir. (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 12, İçtima: 2, 14.01.1933)

La Haye ve Cenevre Sözleşmelerini yasalaştıran Türkiye, dünyada kendisi aleyhinde yapılan olumsuz propagandalar ve alınan önlemler nedeniyle köşeye sıkışmış bir durumdadır. Bir taraftan ABD ve Avrupa'da çok sıkı bir şekilde yapılan gümrük kontrolleri aracılığıyla, bu ülkelere yaptığı ihracat fiilî olarak engellenmeye başlanmış, diğer yandan Mısır da içinde olmak üzere birçok ülkede Türkiye aleyhine faaliyet gösteren bir kamuoyu oluşmuştur. Dünyanın siyaseten oldukça sıkıntılı bir dönemden geçtiği ve yeni bir savaşa doğru hızla sürüklendiği bu yıllarda, her ülke gibi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan da olumsuz bir şekilde etkilenmiş olan Türkiye'nin bu kararları alması şaşırtıcı gözükmemektedir. Bu kararlar, her ne kadar insanî amaçlar taşıyorsa da, Türkiye'nin bu davranışını, içinde bulunduğu uluslararası sıkıntılı durumu aşmak için yapılmış politik bir hamle olarak da değerlendirmek

[11] *Vakit* ve *Milliyet* gazetelerinin aynı tarihli nüshalarında da bu kararlar duyurulmuştur.

mümkündür.

Türk hükûmetinin aldığı bu karar, dünyada hemen olumlu karşılanmış ve *New York Times* gazetesi bu haberi, 'ABD'ye Noel Hediyesi' başlığıyla duyurmuştur. (Erhan 1996: 72) 3 Ocak 1933'te ABD Senatosu'nda konuşan Pennslyvania Senatörü James J. Davis ise "*Bütün dünya ve özellikle ve Amerika, bugün, Türkiye Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in uyuşturucu maddeler ticareti üzerine koyduğu yasaklar şeklinde, göz kamaştırıcı bir noel armağanı almıştır.*" dedikten sonra, sözlerine şöyle devam etmiştir: "*Gazi, İstanbul'un uyuşturucu maddeler fabrikalarını kapayan bakanlar kurulu toplantısına başkanlık etmiş ve haşhaş ekimini, ancak tıbbî afyon ihtiyacını karşılayacak miktarlarla sınırlandırmaya karar vermiştir. Bu hareket Türkiye Cumhurbaşkanı'nı, uluslararası uyuşturucu maddelere karşı mücadelenin seçkin liderlerinden biri durumuna getirmiştir. Bu davranış, Amerika Birleşik Devletleri için ayrıca önemlidir, çünkü bu ticaretin Amerika'daki bahtsız kurbanları uyuşturucu maddeleri Türkiye Cumhurbaşkanı'nın emriyle kapatılan Türkiye'deki fabrikaların imalatından sağlıyorlardı.*" (Gologlu 2009: 90; Sherrill 1934: 92–93)

Afyon kontrolünde Türkiye'yi başta 'zincirdeki zayıf halka' olarak değerlendiren ve fakat bu yasanın ardından 'zincirdeki en kuvvetli on halkadan biri' olarak değerlendiren ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Sherrill de[12] yaşananları, "*Dünyaya bir yılbaşı (Noel) armağanı*" (Sherrill 1934: 89, 92) şeklinde yorumlayarak, "*Eski bir lâkırdı vardır: Bir zincir onun en zayıf halkası kadar kuvvetlidir. Akvam Meclisinin raporuna bakılırsa bu çirkin fenalığı kontrol etmek için lâzım gelen beynelmilel zincirin içinde Türkiye en zayıf halka idi. Halbuki Gazinin bu yılbaşında verdiği karar ile Türkiye bu zincirdeki en kuvvetli on halkadan biri olmuştu.*" demiştir. (Sherrill, 1934: 91)

Türkiye'nin aldığı bu kararların bir "Yılbaşı, "Noel"" armağanı olarak isimlendirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu kararların Hristiyan takviminde İsa peygamberin doğum günü 25 Aralık 1932 günü alınmış olmasının bu yakıştırmada etkisinin olduğu açıktır. Burada belirtilmesi gereken bir başka nokta ise Türkiye'nin aldığı bu kararlara yurt dışındaki basın ve bir takım devlet adamları tarafından böylesine olumlu tepkiler verilirken, Türk basınında alınan kararlara yönelik haberlerin çok kısa bir şekilde ve bir iki cümle ile sınırlı olarak verilmiş olmasıdır. Basında bu konuda hemen hiçbir yorum yapılmamış, adeta sessizliğe bürünmüştür. Gazetelerde sadece, uyuşturucunun nasıl üretildiği, uyuşturucu kaçakçılığının nasıl yapıldığı, gençlerin uyuşturucuya nasıl alıştırıldığı ve uyuşturucunun zararları ile ilgili olarak dizi yazılar yayımlanmıştır.

Türkiye'nin, Milletler Cemiyeti'nin kendisi aleyhinde bir rapor hazırlamış olmasına karşın, 1931'de Cenevre'de kabul edilen "Afyon Kontrolü Uzlaşması" sözleşmesini İngiltere, Fransa, İtalya gibi devletlerden çok daha önce kabul etmiş olması dünyada büyük memnuniyet yaratmasının yanı sıra uyuşturucuyla mücadelede

[12] General Charles H. Sherrill, ABD'nin Türkiye Büyükelçisi olarak 1932–1933 yıllarında Ankara'da bulunmuştur. Yale Hukuk mezunudur. (Sherrill 2007)

önemli bazı sonuçların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. 13 Nisan 1933'de Milletler Cemiyeti'nde yapılan Cenevre Sözleşmesi'nin ek protokollerine ilişkin kritik oylamada, Türkiye'nin oyu sözleşmenin kaderini belirlemiştir. Bu sözleşmenin onaylanmasının gerekip gerekmediği oylanırken, 27 olumsuz oya karşı sadece bir oy farkı ile 28 oyla olumlu karar alınması, Türkiye'nin bu konudaki tutumundan kaynaklanmış, Türkiye kararı belirleyen ülke olmuştur. Aksi bir durumda, afyon satışlarını düzenlemek için yapılan tüm uluslararası çabalara yeniden başlanması söz konusu olabilecekti (Sherrill 1934: 91).

TBMM Kurulu, daha önceden hazırlanmış olan, ancak uzun bir süredir bekleyen *Uyuşturucu Maddeler İnhisarı Hakkında Kanun* başlıklı bir tasarıyı da 31 Mayıs 1933'de hemen oylayarak kabul etmiş ve çıkarılan 2253 sayılı yasa ile uyuşturucu maddelerin yapım ve satışını devlet tekeli altına almıştır. Yasanın çıkarılması sırasında en dikkat çekici durum ise bu yasanın çıkarılma gerekçelerinin de bir önceki yasanın çıkarılma gerekçeleriyle aynı olmasıdır.[13] Bu durum, 25 Aralık 1932'de alınan kararlar sonrası Türkiye ve Atatürk lehinde söylenen olumlu sözlere karşın, Türkiye üzerindeki baskıların henüz tam anlamıyla kalkmadığını da göstermektedir. Zaten alınan kararların sonuçlarının görülebilmesi için belli bir zaman geçmesi gerektiği düşünüldüğünde bu durum olağan karşılanabilir.

Bu gelişmelerden sonra, Türkiye 12 Haziran 1933'te *Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi* adını taşıyan 2313 sayılı bir yasayla da tıp alanındaki bütün uyuşturucu maddelerle içinde uyuşturucu madde bulunan öteki maddelerin ithal, ihraç, yapım ve satışını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın denetimine bağlamış ve 'müstahzar afyon' ile *esrar* yapılmasını, satılmasını, yurt dışına çıkarılmasını ve esrarın hammaddesi olan hint kenevirinin ekilmesini yasaklamıştır. (TBMMZB Devre: 4, Cilt: 16, İçtima: 2, 12.06.1933; Goloğlu 2009: 92) Ayrıca daha sonraki yıllarda da afyon üretiminin kontrolü ile ilgili olarak yapılan tüm uluslararası çalışmalara katılmıştır. (BCA. 030.10/58.78.7, 1935; BCA. 030.10/70.97.3, 1936) Atatürk öncülüğünde yapılan bu girişimler, onun kişisel anlamda da dış dünyadaki itibarını artırmış ve uzun yıllar adından saygıyla söz edilmiştir. ABD Büyükelçisi General Sherrill, uyuşturucu ile mücadele için Türkiye'nin bu yaptıkları karşısında, "*...o akşam geç vakit bir tebliğ verildi ki Ankara'dan Anadolu ajansı elile neşrolunduğu zaman bütün dünyayı hayrete düşürdü ve Gaziye bütün Türk vatanseverlerinin en büyüğü iken bir beynelmilel kahraman yaptı, Türkiye'nin bütün insanlığa tarihî Noel hediyesinin*

[13] Gerekçede dikkat çeken hususlar şunlardır: "*...memleketimizin bu beynelmilel harekât ve teşebbüsata bigâne kalması ve bu maddeler üzerinde sıkı bir kontrol temin edilmemesi efkârı ammede gayrimeşru yollarla bu maddelerin ticaretine ve kaçakçılığa müsaade olunduğu şeklinde haksız bir fikir ve kanaatin tahassülüne sebep olmaktadır. Hem bu zehabı izale etmek ve hem de en mühim bir ihraç maddemiz müştekkatının daha emniyetli ve meşru şekiller altında ticaret ve sürümünü temin eylemek ve beynelmilel mukarrerat ile hem ahenk olmak üzere bazı tedabir alınmasına lüzum hâsıl olmuştur...gerek dahilî satışlarda tam bir murakabenin temin edilememesi itibarile sıhhati umumiyeyi tahdit noktasından ve gerek hariçte de vergi almak maksadile Hükûmetin kaçakçılığa müsaade ettiği yolundaki aleyhdarlarımızın propagandalarının temadisine meydan vermesi cihetinden şayani tecviz görülemediği cihetle uyuşturucu maddeler imalât ve satışının Devlet inhisarı altına alınması zarurî ve faydalı addedilmiştir...*" (TBMMZC Devre: 4, Cilt: 15, İçtima: 2, 31.05.1933)

menkıbesi işte böyle başlar..." demiştir. (Sherrill 1934: 92)

1931'de Cenevre'de imzalanmış olan uyuşturucu maddeler imâlinin yasaklanması sözleşmesinin yürürlüğe girmesinin birinci yıldönümünü kutlamak için, Amerika-Uyuşturucu Maddeler Umumi Müdafaa Cemiyeti (World Narcotic Defense Association) tarafından 9 Temmuz 1934'te New York'ta Waldorf Astoria salonlarında yapılan toplantıda Gazi'nin bu Cemiyete hitaben göndermiş olduğu bir mektup okunmuştur. Cemiyet başkanı Amiral R. P. Hobson, Gazi'ye bir çağrıda bulunarak, bu toplantının onun konuşmasıyla açılmasını istemiş, bu isteğin kabul edilmesi üzerine Gazi'nin beyanâtı, toplantının başında Büyükelçi Münir (Ertegün) Bey tarafından okunmuştur. Konuşmada, Türkiye'nin o zamana kadar yasa dışı uyuşturucu ticaretini önlemek adına yaptığı tüm girişimleri anlatılmış, ancak dünyanın ekonomik bunalım yaşadığı bir dönemde yapılan bu yeni düzenlemelerin geçimini afyon üretiminden sağlayan Türk köylüsü üzerinde büyük bir yük yarattığı da belirtilmiştir. Gazi, konuşma metninde "*...Türk Cumhuriyet hükümeti, kendi ülkesi dahilinde uyuşturucu maddeleri kontrol için daha çok zorlayıcı tedbirler aldığı gibi, Türkiye'nin dünyadaki gayri meşru uyuşturucu madde ticaretine merkez teşkil etmesi ihtimalini de kati olarak bertaraf etmiştir. Ve Türkiye bu payeye erişmek için samimi olarak çalışmaktan asla vazgeçmeyecektir*" dedikten sonra, bu işi kişisel bir sorumluluk olarak algıladığını ve "*ciddi ve müşkül ahval ve şartlara rağmen Türk milleti ve Türk Cumhuriyeti, eski zamanların afetlerine nispetle daha öldürücü olan uyuşturucu madde fenalığından insanlığı kurtarmakla büyük bir sevinç ve saadet"* hissettiğini de vurgulamıştır. (*Atatürk'ün Bütün Eserleri* 2009: 382–384)

20 Şubat 1933'de *Daily Herald* gazetesinde, Mısır'daki Uyuşturucu Maddeler Kaçakçılığı İstihbarat Müdürü Russel Paşa'nın[14] Milletler Cemiyeti'ne göndereceği rapor hakkında çıkan bir makalede, Russel Paşa'nın, Türkiye'de yasa dışı uyuşturucu maddelerin satışı ile ilgili olarak yaşanan olumlu gelişmelerin, Gazi'nin "insanî bir düşünce ile" bu konuya gösterdiği ilginin bir sonucu olduğuna yönelik sözlerine yer verilmiştir (B.C.A. 030 10 266 796 16/1933).

Bunların dışında, merkezi New York şehrinde bulunan Uyuşturucu Maddelerle Mücadele Derneği tarafından 23 Kânunusani 1935'te düzenlenen bir toplantıda, ABD eski Başkanı'nın[15] yardımcılığını yapmış olan Charles Curtis[16] tarafından yapılan bir konuşmada, Atatürk'e yönelik olarak övgü dolu sözler söylenerek, Türkiye'nin yasa dışı uyuşturucu ticareti ile yapılan mücadeledeki yeri ve bunun Ame-

[14] Thomas W. Russel, Cambridge mezunu olup, 23 yaşında polis müdürü olmuştur. Osmanlılardan kalma bir alışkanlıkla kullanılan paşa hitabını benimsediğinden Russel Paşa olarak da anılmıştır. Dünyada Türkiye üzerindeki baskıların artmasında onun uyuşturucu kaçakçılığını önlemek üzere yaptığı çalışmaların büyük katkısı olmuştur. Erdinç (2004: 91–94).

[15] Burada anılan ABD başkanı Herbert Clark Hoover'dır. Herbert Clark Hoover (1874-1964) Amerika Birleşik Devletleri'nin 31. başkanıdır. 1928 yılında Cumhuriyetçi Parti'den Başkan seçildi. Başkan olmasından kısa bir süre sonra New York borsası çöktü ve ABD tarihinin en büyük ekonomik krizine saplandı. Bu kriz Hoover'ın bütün başkanlık döneminde devam etti. *Ana Britannica* C. 11 (1987: 201)

[16] Charles Curtis (d. 1860, Topeka-ö. 1936, Washington), Amerika Birleşik Devletleri'nin 31. başkanı olan Herbert Clark Hoover'ın yardımcılığını yaptı. Öztuna (1996: 830)

rika için önemi vurgulanmıştır.[17] Özellikle ABD kaynaklı bu açıklamalar, 1930'lu yılların sonuna doğru ABD'deki 'Korkunç Türk' imgesinin yavaş yavaş silinmeye başladığını göstermektedir (Erhan 1996: 74).

Siyaseten tüm bu olumlu gelişmelere karşın, Türkiye'nin uyuşturucu ile yapılan mücadele doğrultusunda aldığı önlemler, Atatürk'ün de vurguladığı gibi Türk çiftçisi açısından olumsuz bazı sonuçlara yol açmış ve afyon ihracatı ve geliri birden bire büyük bir düşüş göstermiştir. 1933 yılında 450 ton ve 3238 lira kıymeti olan afyon ticareti, 1934'te 42 ton ve 361 liraya düşmüştür. Daha sonraki yıllarda bu tablo yavaş yavaş bir düzelme kaydetmekle birlikte ihracat rakamları yine de 1933 yılı üretiminin yarısından daha az olmuştur (Bkz. EK). Bu durum, dünya ekonomik bunalımının olumsuz etkilerinin yaşandığı bir dönemde, önemli ihracat ürünlerinden birisinde böylesine keskin bir düşüş yaşayan Türkiye için katlanılması oldukça güç bir soruna dönüşmüş olmalıdır. Ayrıca fabrikaların kapatılmasından sonra Türkiye, eskiden olduğu gibi, ham afyon ithalatçısı bir ülke olmuş ve afyon alkaloitleri gereksinmesini dış ülkelerden karşılamak durumunda kalmıştır. (Sütlüpınar 1999: 34) Türkiye'nin afyon üretimi ve satışı konusunda aldığı önlemlerin ekonomisinde yarattığı sorunları, 20 Haziran 1936'da Milletler Cemiyeti'ndeki toplantıya katılmış olan Türkiye'nin temsilcisi Necmettin Sadık'ın konuşmasında da görmek mümkündür. Sadık konuşmasında, Türkiye'nin yasa dışı uyuşturucu ticaretinin önlenmesi konusunda üzerine düşen her şeyi büyük bir fedakârlıkla yaptığını belirttikten sonra bunun Türkiye'ye dayanılması zor bir fatura çıkardığını da söylemiştir (Gökay 1939: 850).

Bunların dışında, afyonun başta Ege bölgesi olmak üzere ülkenin oldukça geniş bir coğrafyasında ekildiği, dolayısıyla halkın önemli bir kısmının başlıca geçim kaynağının afyon ekimi olduğu düşünüldüğünde, bu konunun toplumsal bir takım sorunlara da yol açtığı ve ekonomik göstergelere yansıyan bu sorunun, Türkiye açısından katlanılması daha da zor bir duruma dönüştüğü ileri sürülebilir. Türkiye'nin afyon üretim ve satışı konusunda aldığı sıkı önlemlerden kısa bir süre sonra, çiftçinin durumunu düzeltmek için bir takım koruyucu önlemler almaya başlaması da, bu konuda sıkıntılar yaşadığının en belirgin kanıtları olarak kabul edilebilir.

Nitekim Türkiye, afyon satışını tekelinde bulundurmak üzere 3 Temmuz 1932'de kabul edilen *Türkiye Afyon Yetiştiricileri Satış Birliği* kurulması hakkındaki 2061

---

[17] Konuşmanın Türkiye'yi ilgilendiren kısmı şu şekildedir: "*Henüz birkaç sene evveline kadar Türkiye'den gönderilmekte olan kaçak morfin ve heroin endişe uyandırıcı miktarlara baliğ oluyordu. Bu gayri meşru ticareti ortadan kaldırmak hususunda Türk Hükûmeti tarafından ittihaz olunan müessir ve enerjik tedabire karşı Amerika Hükûmetinin duyduğu takdir hissini beyan etmek büyük bir zevktir. Birleşik Amerika Hükûmetleri bu gayri meşru ticaretin başlıca kurbanı idi. ve bu ticarete nihayet vermek için Türk Hükûmeti tarafından yapılan teşebbüs, uyuşturucu madde itiyadının fenalıkları ile mücadele hususunda Amerika Hükûmetine çok büyük bir yardım olmuştur. Türkiye Reisicumhuru Gazi Hazretleri tarafından gönderilen bir mesajda, Türk Hükûmeti tarafından yapılan teşebbüslerin ana hatları izah olunduğu gibi, uyuşturucu madde itiyadının fenalıklarına karşı açılan cihanşümul mücadeleye devamlı surette zahir olmak vaat ediliyor. Gazi Hazretlerinin bu mesajı, Amerika'da bu gaye ile alâkadar olanlar tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanacaktır.*" (BCA. 030.10/ 198.230.1, 1935)

sayılı bir yasaya ek olarak, (Gologlu 2009: 94; TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: 4, Cilt: 11, İçtima: 1, 1932) 31.05.1933'te kabul edilen 2254 sayılı yasayla, özellikle dünya piyasanın sadece birkaç firma tarafından yönlendirilmesinden dolayı, artan üretimine karşın fiyatı oldukça düşen afyonun satışı konusunda Yugoslavya ile işbirliğine gitmiştir.[18] Bu konudaki işbirliği, 14.06.1935'te kabul edilen 2791 sayılı yasa (TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: 5, Cilt: 15, İçtima: Fevkalâde) ve 08.07.1939'da kabul edilen 3723 (TBMM. Kavanin Mecmuası, Devre: 6, Cilt: 20, İçtima: Fevkalâde, 01 Teşrinisani 1939) sayılı yasa ile daha da geliştirilmiştir. Ayrıca 1935'te yaşanan sorunlara çözüm çareleri bulmak üzere Hariciye, Maliye, İktisat, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet ve Ziraat Vekâletleri müsteşarlıklarından oluşan bir komisyon kurulmuştur (BCA. 030.10/178.230.8, 1935).

Sonuç

1933 yılı Türkiye'de iç politika açısından neredeyse tamamen sorunsuz bir yıl olarak yaşanırken dış politika açısından oldukça hareketli geçmiştir. 1932'de Milletler Cemiyeti'ne girerek uluslararası ilişkilerine yeni boyut kazandıran ve bu yaklaşımı dünyada takdir toplayan Türkiye, 1933 yılında uluslararası yasa dışı uyuşturucu ticaretin önlenmesi konusunda attığı adımlarla dünyada yeniden adından söz edilir bir ülke konumuna gelmiştir. Bu durum, dünyanın hızla yeni bir savaşa doğru sürüklendiği bir dönemde, Türkiye'nin dünya kamuoyundaki yeri açısından oldukça önemli ve anlamlı olmuştur.

Türkiye'nin bu konuda attığı adımların arkasında insanî bir takım düşüncelerin yer aldığını kabul etmekle birlikte, ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu bilinen afyon ekimi ve satışı konusunda aldığı kararlar ve yaptığı uygulamalar gerçekte ülke dışında yaşanan gelişmelerden kaynaklanmıştır. Bir başka deyişle bu olay, dış politik dengelerin iç politika üzerine etkisiyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir denilebilir. Nitekim 14 Şubat 1933 tarihinde kabul edilen yasanın hazırlanma gerekçesi, Atatürk'ün, Amerika-Uyuşturucu Maddeler Umumi Müdafaa Cemiyeti'ne hitaben göndermiş olduğu bir mektupta dile getirdiği düşüncelerden anlaşılabilir. Türkiye'de yaşanan bu gelişmelere dünyada en fazla olumlu tepki gösteren devlet ABD olacaktır. Türkiye'nin yasa dışı uyuşturucu ticaretinin önlenmesi konusunda yaptığı tüm bu girişimlerinin temelde, ABD'nin ilk andan itibaren dünya çapında uyuşturucu ile yürüttüğü mücadeleden kaynaklandığı ve Türkiye'nin ABD başta olmaz üzere uluslar arası baskıları ortadan kaldırmak, kendisi aleyhine yürütülen propagandaları önlemek ve böylelikle ülkenin dış ilişkilerinin zarar görmesini engel-

[18] Yasanın gerekçesinde şunlar yazılıdır: "*...istihsal şartlarının ağırlaşması ve fazla istihsal edilmemesine rağmen afyon fiyatlarının nisbetsiz olarak sukutu, mahreç piyasalarının mahdut birkaç elde temerküz etmiş olmasından ve fiyatları piyasa ihtiyaçlarının icap ettirdiği seviyede tutacak esaslı teşkilâtın mefkudiyetinden ileri gelmektedir. Afyon arz ve talebinde makul ve her iki memleketin afyon iktisadiyatına uygun bir muvazenenin tesisi için müstahzaratı tıbbiye imaline en elverişli afyon istihsal eden Türkiye Yugoslavyanın mahdut alıcılara karşı müştereken hareket ederek müttehit bir cephe almaları faydalı görülmesine binaen Yugoslavya ile bilmüzakere merbut esaslar dairesinde bir mukavele tesbit ve parafe edilmiştir.*" (TBMMZC Devre: 4, Cilt: 15, İçtima: 2, 31.05.1933)

lemek gibi amaçlara dayandığı söylenebilir. Ancak hangi gerekçe ile yapılmış olursa olsun, Türkiye bu konudaki çalışmalarıyla dünyada adından söz ettirir bir devlet haline gelmiş, başta ABD olmak üzere Mısır, Almanya ve Hollanda gibi devletler tarafından adı saygıyla anılmıştır. Kısa bir süre öncesine kadar dünyadaki uyuşturucu merkezlerinin en tehlikelilerinden birisi olarak görülürken, bir anda bu konuda mücadeleyi en iyi yürüten lider ülke konumuna yükselmiştir.

Türkiye'nin Lozan'da üstlendiği yükümlülüklere karşın, 1933 yılına kadar bu alanda somut bir adım atmamış olmasını, uyuşturucu alışkanlığının ortaya çıkardığı olumsuzluklara karşı tamamen duyarsız olduğu şeklinde yorumlamak pek doğru olmasa gerektir. Türkiye'nin bu konuda geç adım atmasının en temel nedeni tamamen ekonomik gerekçelerle ilgili olup, ülke ekonomisi ve köylüsü için hayatî bir öneme sahip afyon üretimi konusunda, dış denetime açık bir konuma gelmek istememiştir. Ayrıca Türkiye'nin uyuşturucu kaçakçılığını önlemek konusunda yaptığı düzenlemeler, her ne kadar dış baskıların bir sonucu olarak görünüyorsa da bu kararın ekonomisine ve toplumuna getirdiği yük düşünüldüğünde, bu adımları ağır bir bedel karşılığında attığı söylenebilir. Buna karşın, Türkiye'nin afyon üretim ve satışına yönelik olarak aldığı kısıtlayıcı önlemlerin, ekonomisine getirdiği yükün karşılığında, dünyadan tecrit edilme riskini ortadan kaldırdığı ve daha saygın bir ülke konumuna geldiği de ayrı bir gerçektir.

Türkiye'nin bu davranışı, o dönem Türkiye'de benimsenen dış politika anlayışıyla da örtüşmektedir. Gerçekçi, uzak goruşlü ve tedbirli bir şekilde yürütülen, özellikle de "yurtta barış, dünyada barış" olarak özetlenen bu politikanın bir sonucu olarak, Türkiye, uluslararası alanda barış ve güvenliği sağlamak amacıyla yapılan tüm çalışmalara katılmış, nihayet davet üzerine de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Böylelikle tüm sorunların barışçı yollardan çözümlenmesinin kendisi açısından bir temel tercih sorunu olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla yasa dışı uyuşturucu ticaretinin önlenmesi konusunda Türkiye'nin takındığı bu tutum, dış politikada izlediği genel politika anlayışının bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca uluslararası bir soruna dönüşen ve ikili ilişkilerinde de belirleyici olmaya başlayan bir sorunu, dünyanın yeni bir savaşa doğru hızla sürüklendiği bir dönemde çok iyi bir zamanlama ile barışçı şekilde çözümlemesi ve dünya kamuoyunu kendi lehine çevirmiş olması da Türk dış politikası açısından kayda değer bir başarı olarak kabul edilebilir.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA, Ankara)

Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü Katalogu [Fon Kod. 030.10], BCA. 030.10/267.801.13, 1930; BCA. 030.18/14.64.65, 1930; BCA. 030.18/12.49.9, 1930; BCA. 030.18/14.64.15, 1930; BCA. 030.10/180.243.8, 1931; BCA. 030.10/178.230.1, 1931; BCA. 030.10/180.243.7, 1931; BCA. 030.10/178.230.1, 1931; BCA. 030.10/180.243.11, 1931; BCA. 030.10/180.243.18, 1931; BCA. 030.10/178.230.3, 1931; BCA. 030.10/180.243.11, 1931; BCA. 030.10/180.243.12, 1931; BCA. 030.10/

178.230.2, 1931; BCA. 030.10/180.244.1, 1931; BCA. 030.10/180.243.17; BCA. 030.10/267.801.21, 1932; BCA. 030.10/222.498.4, 1932; BCA. 030.10/222.498.9, 1932; BCA. 030.10/251.694.22, 1932; BCA. 030.10/266.796.16, 1933; BCA. 030.10/198.230.1, 1935; BCA. 030.10/58.78.7, 1935; BCA. 030.10/178.230.8, 1935; BCA. 030.10/70.97.3, 1936.

Bakanlar Kurulu Kararları Katalogu [Fon Kod. 030.18], BCA. 030.18/21.47.20, 1931; BCA. 030.18/17.3.18, 1931; BCA. 030.18/27.26.12, 1932; BCA. 030.18/28.32.20, 1932; BCA. 030.18/28.32.20, 1932; BCA. 030.18/35.29.18, 1933.

Akşam Gazetesi

AKŞİN, Sina (1999) "Atatürk'ün Dış Siyaset Modeli", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 15–17 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Bildiriler, Yay. Haz. İsmail Soysal, 275–279, Ankara: TTK Basımevi.

ALANTAR, Özden Zeynep (2001) "Türk Dış Politikasında Milletler Cemiyeti Dönemi", *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der.: Faruk Sönmezoğlu, s.s. 71-100, 2. Basım, İstanbul: Der Yay.

Ana Britannica, (1986) "Afyon" maddesi, Cilt I, İstanbul: Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünlerini Pazarlama A.Ş.

Ana Britannica (1987) "Herbert Clark Hoover" maddesi, C.11, Ana yayıncılık ve Sanat Ürünleri Pazarlama A.Ş., İstanbul, 1987.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (2009) Cilt 26, İstanbul: Kaynak Yay.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1991) Cilt IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi.

BOOTH, Martin (1996) *Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü*, Türkçesi: Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Kitapları.

DOĞUKAN, Suphi Rıza (1949) "Türkiye'de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihsali", *Ziraat Dergisi*, Yıl X, Sayı 97, ss. 31–56.

EMİRDAĞ, Kemal (1972) "Afyonlu Uyuşturucu Maddeler Problemi ve Türkiye", *Ankara Ticaret Odası Dergisi*, ss. 41–44, Ankara.

ERDİNÇ, F. Cengiz (2004) *Overdose Türkiye Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İstanbul: İletişim Yay.

ERHAN, Çağrı (1996) *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara: Bilgi Yay.

EROĞLU, Hamza (1982) *Türk İnkılâp Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

GOLOĞLU, Mahmut (2009) *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, 1931-1938 Tek Partili Cumhuriyet, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

GÖKAY, Fahreddin Kerim (1939) "Türkiye'de Uyuşturucu Zehirlere Karşı Savaş", *Tıb Fakültesi Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 7, Ayrı Basım. İstanbul: Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası.

GREW, Joseph C. (2002) *Atatürk ve Yeni Türkiye (1927–1932),* Çev. Gülşen Ulutekin-Kamil Yüceoral, İstanbul: Gündoğan Yay.

İNCEKARA, Fethi (1949) "Haşhaşın Yurt Ekonomisindeki Yeri, Dünyada ve Türkiyede Afyon İstihsal ve İhraç Durumu", *Ziraat Dergisi*, Yıl X, Sayı 93, ss.27-31.

Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele'99 (2000). Ankara: EGM-KOMDB Yay. 2000/2.

Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele 2000 (2001). Ankara: EGM-KOMDB Yay. 2001/3.

KODAL, Tahir, (2006) "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, 189-231, Ankara: Anı Yay.

KÖKNEL, Özcan (1976) *İnsanlık Tarihi Boyunca Dünyada ve Türkiye'de Uyuşturucu Madde Sorunları*, İstanbul: Gelişim Yay.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler (1993) Çev. Seha L. MERAY, İkinci Takım Cilt II, 3. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yay.

Milliyet Gazetesi

POROY, İbrahim İhsan, (1980). "Türkiye'de Afyon Üretiminin Yayılması ve 1828-1839 Devlet Tekeli", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 39, Sayı 1-4, 289–323.

SANDER, Oral (2000) "Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri,", *Türkiye'nin Dış Politikası*, Der. Melek FIRAT, 71–97, 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

SANDER, Oral (1993) *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

SHAW, Stanford J. – SHAW, Ezel Kural (1994) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt II, 2. baskı, İstanbul: e Yay.

SHERRILL, Charles (1934) *Gazi Mustafa Kemal Hz. Nezdinde Bir Yıl Elçilik*, Çev. Ahmet EKREM, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

SHERRILL, General Charles H. (2007) *Mustafa Kemal'in Bana Anlattıkları*, İstanbul: Örgün Yay.

SÜTLÜPINAR, Nurhayat (1999) *Türkiye'de Afyon Alkaloitleri Elde Edilişinin Tarihçesi*, II. Türk Tıp Kongresi'nden Ayrıbasım, Ankara: TTK Basımevi.

ŞAHİN, Melek (2007) *Madde Bağımlılığı Konusunda Türkiye'de Yapılmış Olan Lisansüstü Tezler Üzerine Bir Değerlendirme*, AÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sağlık Eğitimi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

ÜLMAN, A. Halûk (1968) "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, No: 3, Eylül-1968, 241-273, Ankara: Sevinç Matbaası.

ÜLMAN, Haluk – SANDER, Oral (1972) "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968) II", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 27, No 1, Mart 1972, ss.: 1–24, Ankara: Sevinç Matbaası.

YENER, Zafer (2006) *Küresel Uyuşturucu Ve Uyarıcı Madde Kaçakçılığının Ulusal Güvenlik Ve Terörizm Açısından Değerlendirilmesi*, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

YILMAZ, Mustafa, (2003). "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel Nitelikleri", *2023*, Sayı 30, 22-30.

TBMM Zabıt Ceridesi [TBMMZC]

TBMM *Kavanin Mecmuası*

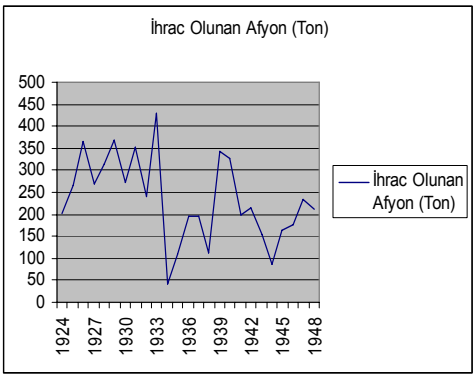
TUNCER, Levent (2007) *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Madde Bağımlılığı İle Mücadelede İç Güvenlik Ve Milli Ahlak Faktörlerinin Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Deneme (Elazığ Örneği),* Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.

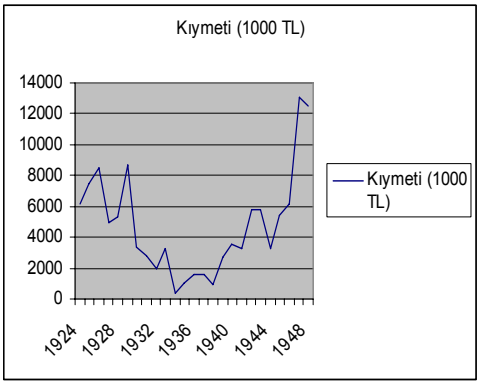
Vakit Gazetesi.

ÖZTUNA, Yılmaz (1996) *Devletler ve Hânedanlar Latin Avrupa Amerika*, C. V, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., TTK Basımevi, Ankara.

Ek: 1923-1948 Arasında İhraç edilen Afyon Miktarı [Tablolar, Suphi Rıza Doğukan'ın "Türkiye'de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihsali" adlı makalesindeki bilgilerden hareketle hazırlanmıştır.]

Seneler	**İhraç Olunan Afyon Ton**	**Kıymeti (1000) Lira**
1923	358	4186
1924	202	6120
1925	266	7452
1926	364	8500
1927	268	4907
1928	313	5327
1929	368	8684
1930	272	3396
1931	351	2818
1932	240	1920
1933	430	3238
1934	42	361
1935	110	1064
1936	197	1548
1937	194	1605
1938	112	953
1939	342	2685
1940	327	3566
1941	199	3250
1942	216	5827
1943	154	5817
1944	88	3243
1945	162	5388
1946	177	6180
1947	234	13093
1948	213	12501

İhrac Olunan Afyon (Ton)
500
450
400
350
300
250
200
150
100
50
0
1924
1927
1930
1933
1936
1939
1942
1945
1948
İhrac Olunan Afyon (Ton)

Kıymeti (1000 TL)
14000
12000
10000
8000
6000
4000
2000
0
1924
1928
1932
1936
1940
1944
1948
Kıymeti (1000 TL)